

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านในโครงการชุมชนรักป่า ตำบลแม่ณาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่" เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่เข้าร่วมในโครงการชุมชนรักป่าว่าเขาเหล่านั้นมีส่วนร่วมในลักษณะใด ตลอดจนศึกษาถึงทัศนคติ ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมในโครงการชุมชนรักป่าด้วย

ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อใช้ประกอบการศึกษา พิจารณาการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ความหมาย แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบและแนวทางของการมีส่วนร่วม
2. ความหมาย แนวคิด องค์ประกอบ และการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชน
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมายของ แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบและแนวทางของการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ (2527 : 6) ได้เสนอความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา คือหมายถึงกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครในรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน

ยุวัฒน์ (2526 : 26) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง และการที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา และนำมาซึ่งความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จำเป็นต้องรับความจริงที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างก็ปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับความเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น

วันรักษ์ (2531 : 10-14) ได้ให้ความหมายว่าเป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนได้เสียต้องการมากที่สุดนั้นจักได้รับการตอบสนอง และทำให้มีความเป็นไปได้มากกว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอ และยังได้อธิบายถึงกระบวนการพัฒนาชนบทโดยมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงมี 6 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนเพื่อนำไปสู่การค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่แก้ไข ปัญหาและการเลือกปัญหาที่แก้ไขตามลำดับก่อนหลัง

2. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เมื่อจัดลำดับความต้องการของปัญหาแล้วต่อไปคือการสืบสาวและแยกแยะสาเหตุของปัญหาที่ลงความเห็นแล้วว่าเป็นปัญหาความสำคัญอันดับแรก การทราบสาเหตุของปัญหาเพื่อให้แก้ไขปัญหานั้นได้ตรงจุด

3. การมีส่วนร่วมในการวางแผนแก้ไขปัญหา หลังจากทราบข้อเสียต่างๆ แล้ว ควรปล่อยให้ชาวบ้านเป็นฝ่ายตัดสินใจว่าจะเลือกวิธีการไหน จากนั้นก็เป็นการวางแผนเพื่อแก้ไข ปัญหา

4. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน โดยพยายามดูแลรักษากิจกรรมที่ทำขึ้น เพราะเขามีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ

5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ในขั้นตอนนี้แบ่งออกได้เป็น 2 กรณี คือโครงการที่รับผิดชอบโดยหน่วยงานของรัฐ และกรณีที่สองคือ กิจกรรมพัฒนาชนบทที่ดำเนินการโดยชาวบ้าน

6. การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ กล่าวคือ การมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนนั้นได้แต่ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้

นำชัยและสุนิลา (ม.ป.พ. : 143-144) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการที่ประชาชนมีการร่วมมือร่วมใจในการระบุปัญหาความต้องการ การวางแผน การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาที่ตนประสบอยู่และร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมนั้นให้ลุล่วงไป เพื่อประโยชน์ของชุมชน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมยังช่วยสร้างความ

รู้สึกกับผิดชอบและความเป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นกับประชาชน ทำให้การดำเนินงานตามโครงการต่างๆ ที่วางไว้ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางได้ และมีผลให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้ในระยะยาว โดยไม่ต้องคอยพึ่งความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งของภาครัฐ หรือเอกชนองค์กรต่างๆ อีกต่อไป

กรรณิกา อ้างโดย สิทธิชัย (2535: 12) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกชน บุคคล หรือกลุ่มคน ที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้ามาช่วยรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการโดยการกระทำผ่านกลุ่ม หรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

นิรันดร์ (2537 : 185) ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ (ความร่วมมือร่วมใจ) โดยการกระทำการดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพคือถูกจังหวะและเหมาะสม (การประสานงาน) กับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันทำให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ (ความรับผิดชอบ) ในการมีส่วนร่วมทั่วไป

นรินทร์ชัย (2533: 20) แปลความหมายของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ในความหมายกว้างๆ จะหมายถึงการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการของโครงการตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ
2. ในความหมายเฉพาะเจาะจง จะหมายถึงการที่จะให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ไขปัญหาของเขา ให้เขาเป็นผู้มีความคิดริเริ่ม มุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวเองเข้าดำเนินการควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ

ลือชัย และ ผาสุก (2526) อ้างโดย สิทธิชัย (2535: 12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องไม่หมายเพียงแต่การดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด “รูปแบบเป้าหมายของงาน” และ “กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน” ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบ และมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงานดูแลกำกับ ตลอดจนประเมินผลติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องหมายถึง การมอบอำนาจอธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

บัวเรศ และคณะ (2538 : 100) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการที่สมาชิกของกลุ่มมีความสนใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน ลักษณะของการมีส่วนร่วมแบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในลักษณะของกลุ่ม การมีส่วนร่วมในลักษณะของโครงการ การมีส่วนร่วมในลักษณะของสถาบัน และการมีส่วนร่วมในลักษณะของนโยบาย

คูลิต (2535 : 204) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความร่วมมือ การประสานงานและความรับผิดชอบ การพัฒนาท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของตนเอง โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จิรวัด (2528 : 42-43) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องหรือผูกพันกับกิจกรรมสาธารณะในทุกระดับของการตัดสินใจ ทั้งในด้านการเมือง การบริหาร เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการร่วมกันปรับปรุงสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วย

พิพัทธเวช (2526 : 35) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของเขา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การกำหนดและการดำเนินการของประชาชนเอง

White (1982) อ้างโดย จิรายุ (2537 : 11) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย 4 มิติ คือ มิติที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าควรทำและทำอย่างไร มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมในการเสียสละในการพัฒนาและการลงมือปฏิบัติตามที่ตัดสินใจ มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ มิติที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

Rudolpho (1970) อ้างโดย วัลลภ และคณะ (ม.ป.พ. : 13) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในแง่ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมว่า เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยกลุ่มสังคมที่มีฐานะต่ำเพื่อแสดงความต้องการ หรือเสนอข้อเรียกร้องเพื่อป้องกันผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง

Cohen และ Uphoff (1977) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) การดำเนินงาน (Implementation) การได้รับผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation)

จากความหมายของการมีส่วนร่วมที่ได้กล่าวมานี้ สามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม นั้นเป็นกระบวนการที่ประชาชนในท้องถิ่นมีการร่วมมือร่วมใจกันในการระบупัญหาความต้องการ การวางแผนและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนประสบอยู่ จนไปถึงการลงมือปฏิบัติตามแผนและการประเมินผล และร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมนั้นให้ลุล่วงไปเพื่อประโยชน์ของชุมชน ซึ่งจะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของ เกิดความรักความหวงแหนและช่วยกันดูแลกิจการนั้น อีกทั้งยังเป็นการให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้ในระยะยาว โดยไม่ต้องพึ่งความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งของภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรต่างๆ อีกต่อไป

แนวคิด ทฤษฎีของการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ (2527 : 182) กล่าวว่า แนวความคิดเกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้นได้เกิดขึ้นในชุมชนต่างๆ ทั่วโลก ซึ่งเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลที่บังเอิญเห็นพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และการลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังอาจเกิดจากแนวความคิดอื่นๆ เช่น

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร เป็นต้น
2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทั้งๆ ที่ยังไม่มีศรัทธาหรือความเต็มใจที่จะกระทำ

3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับ ให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ

ไพร์ตัน (2526 : 20) กล่าวว่า การที่จะดำเนินงานกับชาวบ้านต้องใช้หลักการให้ชาวบ้านพึ่งตนเองและเข้ามามีส่วนร่วม โดยเน้นการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมทำนุบำรุง มากกว่าการร่วมสมทบในรูปแบบอื่นๆ นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีมาโดยตลอด ตั้งแต่การวางแผนโครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

พัฒน์ (2517 : 507) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นวิธีการที่ประชาชนได้เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยการให้ความพยายามหรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตน ในกิจกรรมที่มุ่งการพัฒนาของชุมชน และการมีส่วนร่วมต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. มีประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในการพัฒนา
2. ผู้ร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตน เช่น ความคิด ความรู้ ความ

สามารถ หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินทุน วัสดุ ในกิจกรรมการพัฒนา

ไพบูลย์ (2528 : 87-88) กล่าวว่า การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนามีส่วนเกี่ยวข้องในหลักการ 3 ประการ คือ

1. การประสานงานร่วมมือ (Collaboration) หมายถึงการทำงานร่วมมือกันหลายฝ่าย เช่น อาจเป็นการเข้าร่วมแรงหรือสมทบเป็นเงินทุนก็ได้
2. การจัดตั้งองค์กร (Organization) ได้แก่ การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อให้เกิดพลังกลุ่ม เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น
3. การให้อำนาจแก่ประชาชน (Empowering) หมายถึงการให้ประชาชนมีโอกาสใช้พลังกลุ่ม เพราะประชาชนขาดอำนาจ ไม่มีสิทธิมีเสียง หรือขาดความเป็นประชาธิปไตย เมื่อประชาชนมีหลักการ 3 ประการนี้ เขาก็จะมีส่วนร่วมกันมากขึ้น

จิรัช (2535 : 121-122) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมมีแนวความคิดหลักอยู่ 2 ประการ คือ แนวความคิดเกี่ยวกับประชาชน (people) และแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation) ในการพัฒนาชนบท

แนวความคิดเกี่ยวกับประชาชน ความหมาย คำว่าประชาชนในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับปัญหาของความยากจนที่แต่ละประเทศ หรือสังคมเผชิญอยู่

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทได้เกี่ยวโยงกับแนวความคิดอย่างน้อย 2 แนวความคิด คือ

แนวความคิดแรก เป็นการมีส่วนร่วมผ่านองค์การในชนบท (through rural organization) คือประชาชนในชนบทสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชนบท โดย

- 1) เป็นผู้บริหาร หรือเป็นเจ้าของที่ขององค์การในชนบทต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาชนบท
- 2) เป็นสมาชิกของโครงการในชนบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท
- 3) ไม่เป็นสมาชิกขององค์การในชนบท แต่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาชนบทในฐานะที่เป็นผู้ออกแรงงาน (labor) เป็นผู้สนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ (contribution of materials) เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน (monetary assistance) เป็นผู้เข้าร่วม (attendance) ในโครงการฝึกอบรม สัมมนา หรือประชุม รวมทั้งเป็นผู้รับข่าวสาร (recipient of information) ในด้านที่เกี่ยวกับโครงการพัฒนาชนบท

แนวความคิดที่สอง เป็นการมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการตัดสินใจ (through decision-making process) ในโครงการพัฒนาชนบท ซึ่งประชาชนในชนบทสามารถเข้ามามีส่วนร่วม โดย

- 1) ผู้นำในท้องถิ่นทั้งที่มาจากผู้มีความรู้มีการศึกษา และผู้ที่มาจากการแต่งตั้งสามารถเข้ามามีส่วนร่วม ในขั้นการวางแผนโครงการพัฒนาชนบท รวมทั้งการสนับสนุนประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วม ในขั้นดำเนินงานตามโครงการพัฒนาชนบท
- 2) ประชาชนบางส่วนอาจเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจ ตลอดจนการคัดเลือกปัญหาและโครงการที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหาในชนบทนั้น

โธชา (2532 : 53) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจะต้องมีลักษณะที่สำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1. ประชาชนได้รับส่วนแบ่งในผลประโยชน์จากการพัฒนา
2. ประชาชนที่เข้าร่วมดำเนินการใช้ความพยายามในการพัฒนา
3. ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการพัฒนา

รูปแบบและแนวทางของการมีส่วนร่วม

อาภรณ์พันธ์ (2526 : 163-167) ในการพัฒนาชุมชนประชาชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยมีส่วนร่วมออกความคิดเห็น ตัดสินใจ วางแผน งาน ออกแรงงาน ออกเงิน วัสดุอุปกรณ์ และวางแผนต่างๆ ตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดปัญหา ความต้องการ วางแผนดำเนินการ และติดตามผลการดำเนินงานด้วย โดยมีรูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังนี้

รูปแบบการมีส่วนร่วม

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

1. การมีส่วนร่วมที่เกิดจากเบื้องบนหรือเบื้องล่าง
2. แรงจูงใจที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม (โดยสมัครใจ หรือ บังคับ)
3. ช่องทางของการมีส่วนร่วม
 - โดยตรง หรือ โดยอ้อม
 - ปัจเจกชน หรือ กลุ่ม
 - ทางการ หรือ ไม่เป็นทางการ

นิรันดร์ (2527 : 188) ได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ประการตามลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนกลุ่มต่างๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยอ้อม (indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่ม กรรมการหมู่บ้าน
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ตลอดเวลา

นำชัยและสุนิลา (ม.ป.พ. : 144) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่างๆ ที่ครบกระบวนการ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ไพรัตน์ (2527 : 6-7) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของประชาชน
3. ร่วมนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อขจัด แก้ไข และสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมการตัดสินใจที่เป็นประโยชน์ในการที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมในโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการ และกิจกรรมนั้น
8. ร่วมติดตาม ควบคุม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่กำหนดไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ฉลาดชาย (2528 : 91-92) กล่าวถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้

1. การที่เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงโดยปกติต้องมีการกระจายอำนาจเสียใหม่ กล่าวคือ อำนาจทางการเมืองจะต้องถูกกระจายไปในทุกระดับ
2. ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดกลยุทธ์หรือวิธีการพัฒนา
3. การมีส่วนร่วมจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมต่างๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่เอื้ออำนวยให้การมีส่วนร่วมที่แท้จริงก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้

4. ยิ่งอัตราส่วนของประชากรที่อยู่ในภาวะยากจนมีสูงเท่าไร ก็ยิ่งหายุทธวิธีของการพัฒนาที่จำเป็นต่อการสร้างการมีส่วนร่วมที่แท้จริงมีความยากลำบากมากขึ้น

5. ในกลุ่มคนที่เสียเปรียบ เช่น ชาวนา ถ้าเขาไม่มีปัจจัยการผลิตอยู่บ้างเลย การรวมตัวของพวกเขาเพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงจะเป็นไปได้้น้อยมาก

William W. Recder อ้างโดยจ้ออัน (2526 : 26) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังต่อไปนี้

1. การปฏิบัติให้คล้ายตามความเชื่อพื้นฐาน หมายถึงการเลือกแบบวิถีการปฏิบัติที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง
2. มาตรฐานคุณค่าการปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง
3. เป้าหมายการที่บุคคลและกลุ่มบุคคลจะส่งเสริม ปกป้อง และรักษาเป้าหมายของตนเอง
4. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในบางครั้งมีรากฐานจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
5. ความคาดหวัง การประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น และชอบที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน
6. การมองแต่ตัวเอง การกระทำสิ่งต่างๆ ที่คิดว่าตัวเองจะต้องกระทำเช่นนั้น
7. การบีบบังคับ การกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้ทำ
8. นิสัยและประเพณี การกระทำสิ่งต่างๆ ตามอุปนิสัยที่ชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้นๆ
9. โอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบของการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวน และชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา
10. ความสามารถ การมีส่วนร่วมกันในกิจกรรมบางอย่างที่ตนมองเห็นว่าสามารถให้สิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์เช่นนั้น
11. การสนับสนุน การเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำเช่นนั้น

2. ความหมาย แนวคิด องค์ประกอบ และการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชน

ความหมายของป่าชุมชน

คำว่า “ป่าชุมชน” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายภายใต้กรอบความคิดที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้จำแนกความหมายโดยพิจารณาในรายละเอียดของคำว่า “ป่า” “ชุมชน” และ “ป่าชุมชน”

ความหมายของคำว่า “ป่า”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายว่า ป่า หมายถึง ที่รกด้วยต้นไม้ต่างๆ ซึ่งไม่ใช่บ้านคนอยู่โดยปกติ อ้างโดย กรมป่าไม้ (2537:1)

พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 มาตรา 4 ให้ความหมายว่า ป่า หมายถึง ที่ดินที่ยังไม่ได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน (วิสูตร, 2535:198)

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 4 ให้ความหมายว่า ป่า หมายถึง ที่ดินรวมตลอดจนถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย (วิสูตร, 2535:304)

เจิมศักดิ์ (2534 : 22) สรุปว่า ความหมายของป่ามีความแตกต่างจากมุมมองและปรัชญาพื้นฐานที่ต่างกัน โดยมีความเข้าใจในความหมายของคำว่า ป่า แตกต่างกัน ดังนี้

ความหมายทางวิชาการ “ป่า” หมายถึง สังคมของพืชที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีเอกลักษณ์ทางโครงสร้างและพฤติกรรมเฉพาะ

ความหมายตามกฎหมาย “ป่า” หมายถึง พื้นที่ที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน

ความหมายของชาวบ้าน “ป่า” หมายถึง พื้นที่กว้างที่มีต้นไม้รก และมีสัตว์หลากหลายชนิดอยู่อาศัย ป่าจะให้ของป่าหลายชนิด เช่น ใบไม้ หน่อไม้ เห็ด น้ำผึ้ง สัตว์ป่า และอาหารต่างๆ แก่ชาวบ้าน

ความหมายของเจ้าหน้าที่ (บางส่วน) “ป่า” คือต้นไม้ โดยไม่คำนึงถึงระบบสังคมพืชและสัตว์ ดังนั้นการปลูกต้นไม้ชนิดเดียวกันเป็นแถวเป็นแนวจึงเป็นป่าได้ตามทัศนะของเจ้าหน้าที่ส่วนนี้

ความหมายของคำว่า “ชุมชน”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน

อำนาจ (2528 : 169) ให้ความหมายของคำว่าชุมชนตามภาษาไทยว่า กลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกันตามท้องถิ่นต่างๆ รวมไปถึงการรวมตัวของประชาชนในด้านการปกครอง ตั้งแต่ จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ซึ่งมีขอบเขตของการปกครองกำหนดไว้แน่ชัดตามกฎหมาย

ทวี (2528:2) ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนหลายๆกลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการปะทะสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกันและมีประโยชน์คล้ายๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือวิถีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง แยกองค์ประกอบของชุมชนให้เห็นได้ชัดเจน ดังนี้

1. คน (People)
2. ความสนใจร่วมกัน (Common Interest)
3. อาณาเขต (Area)
4. การปฏิบัติต่อกัน (Interaction)
5. ความสัมพันธ์ของสมาชิก (Reaction)

ความหมายของคำว่า “ป่าชุมชน”

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2536 : 3) ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ซึ่งได้สงวนไว้เพื่อให้ชุมชนได้นำไปจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตามวัตถุประสงค์ของชุมชนอย่างต่อเนื่องและถาวร

กรมป่าไม้ (2537 : 3) ได้ให้ความหมายว่า ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ซึ่งได้รับการจัดการโดยขบวนการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน

สำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ (2539 : 1) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน ไว้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ป่าชุมชน คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการ การพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าไม้ และให้ประชาชนเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

2. ป่าชุมชนในอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง แนวทางจัดการป่าที่มุ่งเน้นความต้องการของชุมชน ทั้งในด้านนิเวศวิทยาชุมชน เศรษฐกิจ และความเชื่อประเพณีเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นเป้าหมายสำคัญ โดยที่ชาวบ้านในท้องถิ่นผู้ใช้ประโยชน์จะเป็นผู้ดูแลรักษาป่า ชุมชนมีอำนาจและบทบาทในการจัดการป่าโดยตรง ภายใต้การสนับสนุนและส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่รัฐ

โกมล (2535:22) กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึงพื้นที่ซึ่งชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ภายใต้กติกาที่กำหนดไว้ มีกฎระเบียบ มีการควบคุมดูแลและใช้ประโยชน์ให้เป็นไปตามความต้องการ บุคคลใดจะใช้ประโยชน์จากป่าเกินกติกาต้องเป็นไปตามวิธีการที่ชุมชนกำหนด การจัดการป่าชุมชนอาจเกิดจากประเพณีปฏิบัติของท้องถิ่น หรือถูกกำหนดขึ้นใหม่ ภายใต้แผนนโยบายและการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงานภายนอกชุมชน

ฉลาดชาย (2535:162) กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นแผนการใช้ทรัพยากรที่มีป่าไม้เป็นศูนย์กลางของการผลิตและการดำรงชีวิตของชาวบ้านโดยมีพวกเขาเป็นเจ้าของ เป็นผู้จัดการ และได้รับประโยชน์

เสน่ห์และคณะ (2526) กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือระดับเครือข่ายในระบบนิเวศแห่งหนึ่งเพื่อทำการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ซึ่งเน้นหลักทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ

อำนาจ (2529:74) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่าเป็นป่าไม้ธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

โกมลและจินตนา (2538:534-535) ได้สรุปความหมายของป่าชุมชนไว้ 2 ทักษะคือ

1. ทักษะของการจัดการ ป่าชุมชนจะหมายถึงพื้นที่ป่าไม้ซึ่งได้รับการจัดการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ชุมชนผู้ใช้พื้นที่ป่าดังกล่าวต้องการซึ่งอาจจะโดยตรงเช่น เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร เป็นต้น หรือโดยทางอ้อมเช่น เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งนันทนาการ เป็นต้น

2. ทักษะของการใช้ประโยชน์ ป่าชุมชนจะหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ซึ่งมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ของการใช้เหมือนกันหรือแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มประชาชนตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนนั้นๆ โดยทุกกลุ่มประชาชนในชุมชนมีโอกาสเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นแหล่งนันทนาการหรือแหล่งต้นน้ำลำธาร

บัวเรศ และคณะ (2539 : 98) กล่าวว่า ป่าชุมชน หมายถึง ป่าธรรมชาติที่ป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีมีจุดหมายที่จะพัฒนาชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ให้กับประชาชน ผู้นำชุมชน สถานที่ที่จะสร้างป่าชุมชนควรเป็นที่ดินสาธารณะ และมีการเลือกพืชพรรณที่จะปลูกป่าด้วย

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2534) ได้ให้ความหมายของ ป่าชุมชน ว่า หมายถึง พื้นที่ซึ่งกำหนดให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทางด้านป่าไม้ตามวัตถุประสงค์แห่งชุมชนนั้น โดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องและถาวร

จากความหมายของคำว่า "ป่าชุมชน" อาจสรุปได้ว่า ป่าชุมชนเป็นการจัดการป่าที่นำเอาความต้องการพึงพิงของประชาชนในชนบทมาเป็นวัตถุประสงค์หลักและให้ประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว และเป็นผู้ควบคุมดำเนินการ โดยมีองค์กรประชาชนเป็นแกนนำ มีการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นบังคับใช้ มีการลงโทษเมื่อมีการฝ่าฝืน ในกรณีที่ไม่สามารถควบคุมได้ก็ขอการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานของรัฐ ดังนั้นการดำเนินงานป่าชุมชนให้สำเร็จไปได้ด้วยดีนั้นต้องมืองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งคอยดำเนินการ ได้แก่ ความคิดริเริ่มของชุมชน ความร่วมมือของประชาชนในชุมชน การมีส่วนร่วมในการระบุปัญหาและความต้องการ การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการติดตามควบคุมและการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

แนวคิดในการจัดการป่าชุมชน

โกมล (2530-2532 : 5) ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานหลักในการจัดการป่าไม้ชุมชนไว้ 4 ประการ คือ

1. แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การโยงโยงของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นกับระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศ อย่างไรก็ตามโดยที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมมนุษย์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่มุ่งหวังให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศจึงมุ่งถึงการที่จะทำให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย

2. แนวความคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งมองเห็นว่ากิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่ชาวชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่างๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร แหล่งไม้ใช้สอย เป็นแหล่งศูนย์รวมจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติกันมา ประชาชนผู้อาศัยในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้แตกต่างกันออกไปตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่า นับว่าเป็นความรู้และประสบการณ์พื้นฐานที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็งเพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีพของประชาชนในชนบท สมควรที่จะนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ ในการพัฒนาชุมชนให้อยู่รอดและพัฒนาตนเองได้ต่อไป

3. แนวความคิดของการกระจายอำนาจ เป็นการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐ ให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าโดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือดูแลรักษาทรัพยากรป่าที่มีอยู่อย่างจำกัดให้สามารถอำนวยผลประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้มากยิ่งขึ้นและเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในภูมิภาคให้สามารถที่จะให้บริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4. แนวความคิดด้านการใช้ประโยชน์ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ในด้านต่างๆ เป็นศูนย์รักษาและควบคุมสมดุลธรรมชาติระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตภายใต้การจัดการที่เหมาะสม อย่างในลักษณะเออนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้

กรมป่าไม้ (2539 : 1) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม การขยายตัวของจำนวนประชากร การพัฒนา ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทำให้มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น ป่าไม้ถูกบุกรุก ไม้ถูกตัดฟันลงเป็นอย่างมาก เป็นปริมาณเกินกว่าการผลิตขึ้นทดแทนได้เองตามธรรมชาติ จึงก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม ประกอบกับการเริ่มเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าการดำเนินการจัดการและการรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยความพยายามของเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายเดียวไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวความคิดด้านการจัดการและการใช้ประโยชน์ป่าไม้แบบยั่งยืนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน มีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้ใกล้ชิดป่ามากที่สุด ฟังฟังอาศัยป่าไม้ในการดำรงชีพ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้าน เพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเองเป็นสำคัญ แนวความคิดดังกล่าวนี้จึงเกิดเป็น "ป่าชุมชน" ขึ้น

บัวเรศ และคณะ (2538 : 97) กล่าวว่า ป่าไม้ชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรที่สามารถนำมาใช้รักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อป่าถูกถางจนเตียนไป ย่อมทำให้สิ่งที่คุณในชุมชนต้องการนั้นร่อยหรอลงไปด้วย ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้นอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้น เพื่อดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแกนนำในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ทั้งนี้เพราะทุกชุมชนจะมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งจะมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชน

เสน่ห์ และคณะ (2536 : 158-162) มองการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวมโดยเสนอแนวคิดไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. แนวคิดการมองการจัดการป่าชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ ในลักษณะนี้ป่าชุมชนมิได้เป็นปรากฏการณ์ที่หยุดนิ่งไร้การเคลื่อนไหว หากแต่เป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน โดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับมหัพภาค การมองป่าชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากรซึ่งมีลักษณะรวมศูนย์มากยิ่งขึ้น เป็นแนวคิดที่ช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก

2. แนวคิดการมองป่าชุมชนจากมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน เช่น มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน โดยไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งพัฒนาการทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนไปพร้อมกัน การมองป่าชุมชนจากมิติด้านวัฒนธรรมเน้นการทำความเข้าใจกับวิถีคิดของชุมชนที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าว่ามีความหลากหลาย ลึกซึ้ง ซับซ้อน และมีรากเหง้าจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งพัฒนาการขึ้นอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน

3. แนวคิดการมองป่าชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชน ระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชนมีรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างไปจากแนวความคิดเรื่อง "กรรมสิทธิ์" ตามระบบกฎหมายตะวันตก แต่เป็นแนวคิดซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของ "สิทธิการใช้" และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน อันประกอบไปด้วยผู้ใช้เป็นผู้อำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ การจัดลำดับของการใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิ และควรใช้อย่างไร ควรมีระบบการจัดการอย่างไรบ้าง เป็นต้น

4. แนวคิดการมองป่าชุมชนในฐานะเป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการรักษาป่าชุมชนมาเนิ่นนานหรือเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นใหม่จากการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อต่อต้านการแทรกแซงจากภายนอกไม่ว่าจะกรณีใด

5. แนวคิดการมองป่าชุมชนในบริบทการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน โดยนัยนี้ป่าชุมชนเป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาตนเอง บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชนชนบท และยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน

โกมล และ จินตนา (2535 : 536) กล่าวว่า แนวความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิด 3 ประการ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรส่วนรวม นำเสนอโดยนักชีววิทยาชื่อ ฮาร์ดิน (Hardin, 1968) ว่า ทรัพยากรส่วนรวมจะไม่ได้รับการดูแลอย่างดี ถ้าทุกคนมุ่งแต่จะใช้ประโยชน์ตามที่ตนต้องการ และจะเป็นผลให้ทรัพยากรส่วนรวมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว จำเป็นต้องมีการควบคุมเข้าไปเกี่ยวข้อง

2. แนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมการใช้ทรัพยากรส่วนรวม นำเสนอโดย บรอมลีย์ (Bromley, 1986) ว่า ทรัพยากรส่วนรวมมีการใช้ประโยชน์โดยกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์บางกลุ่ม ซึ่งมีการกำหนดการใช้ระหว่างกัน 3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน นำเสนอโดยนักวิชาการป่าไม้ของประเทศญี่ปุ่นที่เสนอว่า ป่าชุมชนเป็นการจัดการป่าไม้ที่แสดงถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการจัดการป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชนที่ได้สืบทอดต่อกันมาบนพื้นฐานวัฒนธรรมทางด้านเกษตรกรรม ความเชื่อ และประเพณีท้องถิ่น ที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงพื้นที่ป่าไม้ของประชาชนในแต่ละประเทศ

วิบูลย์ (2535 : 37-40) อ้างโดย บัวเรศ และคณะ (2538 : 103-104) ได้แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อ โดยมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความเชื่อดังกล่าวช่วยให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างพอเหมาะพอดี แต่ปัจจุบันสถานการณ์ของสังคมมีแนวโน้มในเรื่องความเชื่อเหนือธรรมชาติน้อยลง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ มาเสริมพลังความเชื่อ ตัวอย่างป่าชุมชนที่มีลักษณะการจัดการโดยอาศัยความเชื่อ ได้แก่ ป่าปู่ตา ป่าของวัด เป็นต้น

2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เป็นกลไกสำคัญในการวางแผนการดำเนินการ และการรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนมีทั้งเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนา

การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบร่วมกัน เพื่อรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่ทำหน้าที่จัดการป่าชุมชน อาจเป็นการดำเนินการร่วมกันหลายหมู่บ้าน จุดประสงค์ของการจัดการป่าชุมชนนี้เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ในระยะยาว และให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

สำหรับการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมเพื่อการพัฒนา มักจะดำเนินงานในรูปคณะกรรมการป่าชุมชน กิจกรรมดำเนินการเป็นการปลูกสวนป่า วัตถุประสงค์ก็เพื่อการสร้างแหล่งไม้พื้นของชุมชน แนวคิดสำคัญในการจัดการป่าชุมชนประเภทนี้ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานดั้งเดิมเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั่นเอง

องค์ประกอบและรูปแบบของป่าไม้ชุมชน

โกลม (2535 : 21) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของป่าไม้ชุมชนว่ามี 3 ประการ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านชุมชน (community Component) ประกอบด้วยหน่วยของชุมชน ซึ่งจะมีความแตกต่างในลักษณะของความต้องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า องค์ประกอบด้านชุมชนประกอบด้วยหน่วยย่อย คือ

1.1 บุคคลเดี่ยว (Individual) ซึ่งเป็นหน่วยเล็กที่สุดในองค์ประกอบด้านชุมชน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในด้านอาชีพ อายุ เพศ ซึ่งมีผลต่อลักษณะความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น บางคนต้องการใช้น้ำจากป่าไม้ บางคนต้องการเก็บผลผลิตจากป่า เป็นต้น

1.2 ครอบครัว (Household) เป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดที่รวมบุคคลเดี่ยวหลายบุคคล มาอยู่ภายใต้การตัดสินใจอย่างเดียวกัน ครอบครัวเป็นหน่วยย่อยที่สามารถใช้ประโยชน์จากป่า เป็นจุดเริ่มของการตัดสินใจร่วมกันในครอบครัว จะแบ่งงานเพื่อใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบต่างๆ เช่น การหาอาหาร การเก็บพืช เป็นต้น

1.3 กลุ่ม (Group) เป็นหน่วยเล็กที่สุดที่รวมครอบครัวหลายครอบครัวไว้ด้วยกัน มีการตัดสินใจร่วมกันในระดับกลุ่ม กลุ่มประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ จะมีส่วนร่วมตั้งกติกาซึ่งถือเป็นแนวปฏิบัติของกลุ่ม

1.4 ชุมชน (community) เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดที่รวมกลุ่มย่อยเข้าด้วยกัน ชุมชนจะมีกฎระเบียบต่างๆ มีการจำแนกการดำเนินงานตามความชำนาญ มีการกำหนดเป้าหมายที่ชุมชนต้องการร่วมกัน มีกฎเกณฑ์เป็นแนวทางของกลุ่มในการรักษาป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ร่วมกัน

องค์ประกอบด้านชุมชนเป็นส่วนสำคัญที่จะนำมาพิจารณาว่าใครในชุมชนที่ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ มีการจัดระเบียบและแบ่งงานกันอย่างไร ซึ่งจะเป็นเครื่องมือที่วัดถึงความเข้มแข็งในการดำเนินกิจการด้านป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชน

2. องค์ประกอบด้านป่าไม้ (Forest Component) เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าชุมชนจะใช้ประโยชน์จากป่าได้มากน้อยเพียงใด เพราะป่าไม้จะมีระเบียบและกฎหมายกำหนดการใช้ประโยชน์ในระดับต่างๆ องค์ประกอบด้านป่าไม้แยกออกเป็นลักษณะย่อยๆ ได้ดังนี้

2.1 ป่าส่วนตัว (Private Forest) เป็นป่าที่มีเจ้าของ การที่บุคคลอื่นจะเข้ามาใช้พื้นที่ป่านั้นต้องได้รับการยินยอมจากเจ้าของป่าเสียก่อน ซึ่งเป็นไปตามระเบียบของกฎหมายที่กำหนดขึ้นมาเพื่อคุ้มครองสิทธิการเป็นเจ้าของพื้นที่ป่าต่างๆ

2.2 ป่าชุมชน (Community Forest) เป็นพื้นที่ชุมชนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ภายใต้กติกาที่กำหนดไว้ มีกฎระเบียบ มีการควบคุมดูแลการใช้ผลประโยชน์ให้เป็นไปตามความต้องการ บุคคลใดจะใช้ประโยชน์จากป่าเกินกติกาจะต้องเป็นไปตามวิธีการที่ชุมชนกำหนด การจัดการป่าชุมชนอาจเกิดจากประเพณีปฏิบัติของท้องถิ่น หรือถูกกำหนดขึ้นมาใหม่ภายใต้นโยบายและสนับสนุนการดำเนินงานจากภายนอกชุมชน

2.3 ป่าของรัฐ (National Forest) เป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อประโยชน์ของทุกคนในประเทศในรูปแบบต่างๆ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ซึ่งมีระเบียบและสิทธิการใช้ประโยชน์ของชุมชนแตกต่างกันแต่ละชุมชนในระดับต่างๆ ใครจะใช้ประโยชน์ต้องปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดไว้ในระเบียบและกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติต่อกัน

3. องค์ประกอบด้านการเกษตร เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของชุมชนว่าจะพึ่งพิงป่าไม้อย่างไร องค์ประกอบด้านการเกษตรแบ่งออกเป็นองค์ประกอบย่อยๆ ได้ตามขนาดของการประกอบการ สิทธิการถือครองที่ดิน และระบบการจัดการ ดังนี้

3.1 ขนาดของการประกอบการ สามารถจำแนกออกได้ ดังนี้

3.1.1 การเกษตรขนาดเล็ก (Small scale Farming) ผู้ประกอบการมีความจำเป็นต้องดำเนินการเอง เนื่องจากเป็นกิจกรรมขนาดเล็ก ผู้ประกอบการจึงไม่สามารถลงทุนปรับปรุงที่ดิน ปรับปรุงพันธุ์และใช้เครื่องมือกลต่างๆ ได้ นอกจากนี้การร่วมมือระหว่างเกษตรกรเองโดยจัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่ม เกษตรกรจะผลิตเพื่อบริโภคเอง หรือถ้ามีเวลาเหลือเพียงพอตัวเกษตรกรอาจทำงานนอกเหนือจากการทำการเกษตรเพื่อเพิ่มรายได้ โอกาสของความจำเป็นในการพึ่งพิงป่าไม้เพื่อการเกษตรกรรมจะมีสูง

3.1.2 การเกษตรขนาดใหญ่ (Large scale Farming) ผู้ประกอบการสามารถตัดสินใจลงทุนเพิ่มผลผลิตโดยปรับปรุงปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐาน การใช้พื้นที่ที่ดี ใช้นุ้ยใช้อุปกรณ์อันทันสมัย และนำระบบการจัดการอันทันสมัยมาใช้เพื่อลดต้นทุนในการผลิต การผลิตส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อการค้ามากกว่าเพื่อใช้สอยเอง จากการใช้เทคนิคอันทันสมัยผู้ประกอบการจะลดการพึ่งพิงป่าไม้ในลักษณะแหล่งของปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยและน้ำเพื่อการเกษตร เป็นต้น

3.2 สิทธิการถือครองที่ดิน สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

3.2.1 ผู้เช่าที่ดินเพื่อการประกอบการเกษตร (Tenant) มักเป็นเกษตรกรซึ่งไม่มีที่ดินหรือมีแต่ไม่เพียงพอในการประกอบอาชีพการเกษตร และได้เช่าที่ดินของเกษตรกรรายอื่นๆ เพื่อประกอบการเกษตร เพื่อบริโภคหรือเพื่อการค้าการลงทุนเพื่อเพิ่มผลผลิต จึงขึ้นอยู่กับแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่มีต่อผลผลิตทางการเกษตร ในกรณีที่ได้รับผลตอบแทนสูงอาจนำเทคนิคสมัยใหม่มาใช้ในการประกอบการ สำหรับผู้ซึ่งไม่มีที่ดินโอกาสที่จะนำเทคนิคสมัยใหม่มาใช้จะน้อย ผู้เช่าที่ดินจะเป็นกลุ่มที่จำเป็นต้องประกอบการ เกษตรกรที่พึ่งพิงป่าไม้โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากแหล่งป่าไม้เพื่อปัจจัยในการผลิตทางการเกษตร เช่น ปุ๋ย น้ำ เป็นต้น

3.2.2 ผู้ได้รับสิทธิในการถือครองที่ดิน (Land use Fructury) มักเป็นเกษตรกรซึ่งทำการเกษตรบนที่ดินของชุมชนหรือของรัฐ เช่น ที่ดินสาธารณะของหมู่บ้าน ป่าสงวนแห่งชาติ เกษตรกรดังกล่าวได้ใช้พื้นที่รองรับเพื่อการเกษตร การได้รับสิทธิในการถือครองที่ดินเป็นไปตามระเบียบและกฎหมายในการใช้พื้นที่ของประเทศต่างๆ จะไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามเกษตรกรเหล่านี้จะเป็นผู้พึ่งพิงที่ดินป่าไม้เพื่อใช้ในการเกษตรซึ่งบางครั้งจะขาดแรงจูงใจความไม่ชัดเจนในสิทธิของที่ดิน ทำให้แรงจูงใจในการปรับปรุงพื้นที่เพื่อการผลิตให้สูงขึ้น

3.3 ระบบการจัดการ ระบบการจัดการของเกษตรกรจะแบ่งออกได้ดังนี้

3.3.1 กลุ่มเกษตรกร (group) กลุ่มเกษตรกรเป็นระบบการจัดการที่เกษตรกรได้รวมตัวกันเพื่อประกอบกิจกรรมด้านการเกษตร ซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม กลุ่มเกษตรกรมีโอกาสร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของกลุ่มทั้งทางด้านการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต โอกาสที่เพิ่มผลผลิตโดยใช้เทคนิคสมัยใหม่จะมีมากกว่าการประกอบการเกษตรแบบรายย่อยและพึงพิงพื้นที่ป่าไม้เพื่อปัจจัยการผลิตจะลดลง

3.3.2 สหกรณ์การเกษตร (Cooperatives) จะเป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรที่ประกอบการเกษตรในด้านเดียวกันหรือหลายๆ ด้าน ระบบสหกรณ์จะเอื้ออำนวยให้มีการจัดการระบบการประกอบการที่มั่นคง มีระบบการผลิตตามภาวะของตลาดภายใต้ระบบการจัดการที่ดีโอกาสพึงพิงปัจจัยการผลิตจะน้อยลง แต่อาจนำเอาเทคนิคสมัยใหม่มาใช้มากขึ้น

สำนักงานกรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2536 :3) แยกป่าชุมชนตามวัตถุประสงค์ของการให้ประโยชน์ของชุมชนออกได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ และอื่นๆ การป้องกันภัยธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อและประเพณีในท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นป่าธรรมชาติและในบางพื้นที่พบว่าเป็นป่าปลูก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งซัพปายน้ำสำหรับอุปโภคและการเกษตรกรรม แหล่งประกอบพิธีกรรมตามประเพณีและความเชื่อ แหล่งนันทนาการ และในบางครั้งยังมีการใช้ประโยชน์ในลักษณะผลพลอยได้คือเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ สมุนไพร ของป่า ไม้ฟืนเพื่อใช้สอย

2. ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในรูปของการผลิตจากต้นไม้และของป่า ส่วนใหญ่เป็นป่าปลูก ในบางแห่งพบว่าเป็นป่าธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน เป็นแหล่งใช้สอยของชุมชน เช่น เก็บหาอาหารของป่า สมุนไพร ไม้ฟืน ไม้ใช้สอย

3. ป่าชุมชนแบบเอนกประสงค์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อหวังผลตอบแทนด้านการอนุรักษ์และด้านเศรษฐกิจควบคู่กันไป มีทั้งป่าธรรมชาติและป่าปลูก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ผลประโยชน์จากป่าชุมชนทั้งข้อ 1 และ 2 รวมกัน

โกมล (ม.ป.พ. :6-8) ได้กล่าวว่า ป่าชุมชนได้มีวิวัฒนาการในประเทศไทยมาช้านานและมีวิธีการแตกต่างกันไประหว่างภูมิภาคต่างๆของประเทศไทยโดยสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจและนิเวศวิทยาของพื้นที่นั้นๆ สภาพการพึงพิงใช้พื้นที่ป่า

ไม้ของชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างกัน ตามความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาป่า สภาพของชุมชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ที่มีการขาดแคลน ไม้ใช้สอยในลักษณะต่างๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมต่างๆสูง แหล่งป่าไม้ที่จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งจะมีการควบคุมและคุ้มครองโดยหลายหน่วยงาน
2. ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรซึ่งอาจมีที่ดินไม่พอ มีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันก็ได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิง ไม้ใช้สอย ยารักษาโรค แหล่งชับน้ำ
3. ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นป่า ต้องการป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชับน้ำต่างๆ

ธารารัตน์และสมเกียรติ (2536 : 3) กล่าวว่า ป่าชุมชนได้วิวัฒนาการขึ้นมาในสภาพชุมชนลักษณะต่างๆ ในประเทศไทย โดยการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยประชาชนได้ร่วมกันรักษาภายใต้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน จากวัตถุประสงค์ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้สามารถแบ่งรูปแบบของป่าชุมชนออกได้เป็น 2 รูปแบบคือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม และ ป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่

1. ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้
 - 1.1 การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษาป่าดอนปู่ย่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 - 1.2 การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแหล่งชับน้ำ เป็นการรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งชับน้ำให้กับพื้นที่นาหรือพื้นที่ประกอบเกษตรกรรมอื่นๆ หรือเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน พื้นที่ป่าชับน้ำของหมู่บ้านจะพบได้ในชุมชนของชาวเขาที่มีการทำนา เช่น กะเหรี่ยงและคนไทยในที่ราบ ป่าเพื่อแหล่งชับน้ำจะถูกรักษาไว้อย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และของป่าต่างๆ อีกด้วย
 - 1.3 การอนุรักษ์ป่าไว้เป็นเขตอุทยาน เป็นที่ซึ่งห้ามล่าสัตว์ตัดชีวิตสัตว์ตามหลักพุทธศาสนา จะไม่มีการล่าสัตว์ในอาณาเขตพื้นที่ดังกล่าว และไม่มีการตัดต้นไม้

จะรักษาไว้เพื่อความร่มรื่นเป็นที่พักผ่อนของสัตว์และมนุษย์ทางด้านจิตใจ จะพบเห็นได้ตามวัดทั่วไปในภูมิภาคของประเทศ

1.4 การอนุรักษ์เพื่อเป็นที่พักผ่อน โดยเน้นการรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก และถูกรักษาไว้เพื่อเป็นของกลางที่ให้ทุกคนในหมู่บ้านได้เข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ

1.5 การอนุรักษ์พื้นที่ไว้เป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่นๆ โดยทั่วไปชาวบ้านจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อเก็บหาอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร เป็นต้น ซึ่งบางครั้งก็เป็นแหล่งเสริมรายได้อีกด้วย

2. ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพิงอาศัยได้ จากการขาดแคลนแหล่งป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมมีสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่างๆ ขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและสถาบันที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นป่าที่ได้รับการสร้างขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะ ที่สองข้างทาง ที่อ่างเก็บน้ำ เพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่างๆ เช่น ฝืน ถ่าน และเพื่อการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างที่ไม่ใหญ่โต

2.2 ป่าโรงเรียน เป็นการปลูกป่าขึ้นในบริเวณโรงเรียนเพื่อศึกษาทางด้านการเกษตรจากโรงเรียนและการใช้ประโยชน์จากรายได้ การจำหน่ายผลประโยชน์จากต้นไม้เพื่อเป็นค่าอาหารกลางวันสำหรับเด็กยากจนในโรงเรียน

2.3 การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัดหรือสำนักสงฆ์เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะสมกับความสงบทางจิตใจ และใช้ประโยชน์จากต้นไม้ในกิจกรรมของวัดซึ่งเป็นแหล่งรวมใจของประชาชนในท้องถิ่นในพิธีเทศกาลทำบุญต่างๆ

2.4 การกั้นที่ดินไว้เป็นป่าจำนวน 20 ไร่ของพื้นที่จัดสรรเพื่อเป็นแหล่งใช้สอยของหมู่บ้านที่ได้รับจากการจัดที่ดิน ตามมติของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2499 เพื่อเป็นแหล่งใช้สอยของชุมชน

การมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชน

ฉลาดชาย (2528 : 70) กล่าวถึงลักษณะสำคัญพื้นฐานของกิจกรรมนานาประการที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ชุมชนว่ามีอยู่ 2 ข้อใหญ่ๆ คือ

1. การตัดสินใจในการทำโครงการตลอดจนการกระทำหรือการดำเนินการทุกขั้นตอนจะต้องเป็นไปแบบชุมชนร่วมกันทำ (collective decision making and action)
2. ชุมชนทั้งหมดจะต้องเข้าร่วมเฉลี่ยค่าใช้จ่ายและรับผลประโยชน์ของโครงการร่วมกัน (the sharing of benefits and costs by the community as a whole)

หลักการดังกล่าวเหล่านี้จะต้องถือว่าเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลยในการจัดการโครงการหรือกิจกรรมป่าไม้ชุมชน

ดุสิต (2535 : 207 - 208) ได้กล่าวถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าไม้ชุมชนไว้ดังนี้

1.1 เป็นการสร้างแนวทางการป่าไม้ชุมชนที่ถูกต้อง เพราะแนวทางการป่าไม้ชุมชนย่อมมีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น จึงต้องเป็นเรื่องของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นในการเข้ามามีส่วนร่วมต่อการกำหนดแนวทางกันเองโดยการร่วมมือ การประสานงาน และการร่วมรับผิดชอบด้วยกันในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน อันจะทำให้เป็นการกำหนดรูปแบบของการป่าไม้ชุมชนได้ตรงความต้องการ หน่วยงานของรัฐหรือหน่วยราชการนอกท้องถิ่นควรเป็นฝ่ายให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชนเท่านั้น

1.2 เป็นการสร้างพื้นฐานความสำเร็จของการป่าไม้ชุมชน การป่าไม้ชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ จะประสบผลสำเร็จได้ต้องมีองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ประการของประชาชน คือ เป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน (basic need) การมีส่วนร่วม (people participation) และความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) ถ้าขาดองค์ประกอบด้านใดด้านหนึ่งไปแล้ว การป่าไม้ชุมชนจะไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้

ดุสิต (2535 : 207 - 208) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วม และระดับการมีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชนของประชาชนไว้ดังนี้

1. รูปแบบของการมีส่วนร่วม

1.1 การมีส่วนร่วมโดยตรง การมีส่วนร่วมแบบนี้ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการป่าไม้ชุมชนด้วยตนเอง

1.2 การมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่ม โดยปกติแล้วการป่าไม้ชุมชนจะดำเนินการในรูปกลุ่มหรือองค์กรประชาชน การมีส่วนร่วมรูปแบบนี้ก็คือประชาชนจะคัดเลือกตัวแทนของตนเป็นคณะกรรมการของกลุ่มเพื่อดำเนินการป่าไม้ชุมชนแทนตนเอง

1.3 การมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน การมีส่วนร่วมแบบนี้ประชาชนจะใช้ตัวแทนที่ตนเองเห็นว่ามีความรู้เพียงพอที่จะดำเนินการแทนตนเอง ทั้งนี้เพราะข้อจำกัดทางด้านเวลา การประกอบอาชีพแรงงาน จึงไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเองได้

2. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน

2.1 ระดับ 1 ไม่มีส่วนร่วมเลย เป็นลักษณะของการป่าไม้ชุมชนที่ทางหน่วยงานของรัฐเข้าไปดำเนินการให้ประชาชนทั้งหมด หรือบางครั้งก็บังคับให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยไม่มีทางเลือกเลยได้ เพราะประชาชนเกรงความผิดที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งเกรงว่าต้องสูญเสียผลประโยชน์บางประการ เช่น การถูกปรับ การถูกเพ่งเล็งจากทางราชการ ฯลฯ แต่ถ้าหลีกเลี่ยงได้ประชาชนจะไม่เข้ามามีส่วนร่วม

1.2 ระดับ 2 การมีส่วนร่วมน้อยมาก ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการป่าไม้ชุมชนเพราะสิ่งล่อใจหรือผลประโยชน์บางประการที่จะได้รับ เช่น ได้เงินค่าตอบแทนจากการใช้แรงงาน ได้มีโอกาสไปทัศนศึกษาด้านป่าไม้ แต่ตัวประชาชนเองไม่ได้มีความเต็มใจต่อการป่าไม้ชุมชน ดังนั้นเมื่อไรก็ตามที่ประชาชนเห็นว่าตนเองไม่ได้รับผลประโยชน์เพียงพอ ก็จะไม่เข้ามามีส่วนร่วม

1.3 ระดับ 3 การมีส่วนร่วมน้อย ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการป่าไม้ชุมชนเพราะถูกชักชวนด้วยการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ที่มุ่งเน้นให้เห็นถึงผลดี และผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการป่าไม้ชุมชนตามที่ทางราชการกำหนดไว้ให้ ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นและประชาชนไม่ได้มีส่วนเสนอความคิดเห็นใดๆทั้งสิ้น ถ้าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์อาจให้ความร่วมมือต่อไป แต่ถ้าประชาชนเห็นว่าไม่เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นเท่าที่ควรก็จะล้มเลิกการมีส่วนร่วม

1.4 ระดับ 4 การมีส่วนร่วมปานกลาง ทางราชการจะทำการสอบถามหรือสัมภาษณ์ประชาชนถึงความต้องการทางด้านป่าไม้ของท้องถิ่น และสภาพข้อเท็จจริงของสภาพทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นอยู่ แล้วทางราชการจะนำข้อมูลที่ได้เหล่านี้ไปทำการกำหนดแผนงานเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม ซึ่งแผนงานที่กำหนดขึ้นนี้บางครั้งอาจไม่ตรงตามความประสงค์ของประชาชนก็ได้

1.5 ระดับ 5 มีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ทางราชการจะมีการยอมรับให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างสูงโดยการเปิดให้แสดงความคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับปัญหาด้าน ทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางการแก้ไขปัญหา ความต้องการของประชาชนด้าน ป่าไม้ชุมชน แต่การตัดสินใจการกำหนดแผนงานจริงๆ ยังขึ้นอยู่กับอำนาจและหน้าที่ของทาง ราชการ

1.6 ระดับ 6 การมีส่วนร่วมสูง ทางราชการจะเปิดโอกาสอย่างมากแก่ประชา ชนในการแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชนจากประชาชนโดยใกล้ชิด การดำเนินการป่าไม้ชุมชนขึ้นอยู่กับมติของประชาชนเองว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร แต่ ก็ยังมีบางส่วนที่ทางราชการยังใช้อำนาจหน้าที่เข้ามาปรับบทบาทต่อการกำหนดแผนงานนี้ด้วย

1.7 ระดับ 7 มีส่วนร่วมในอุดมคติ ประชาชนในท้องถิ่นจะร่วมมือกันดำเนิ การด้านป่าไม้ชุมชนด้วยตนเองโดยตลอด นับตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดการดำเนินงาน โดยการอาศัยพื้นฐานความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นเอง จึงได้รับความร่วมมือจาก ประชาชนเป็นอย่างดี ราชการอาจเข้ามามีส่วนร่วมมากในแง่ของการช่วยเหลือหรือสนับสนุน ในสิ่งที่เกินความสามารถของประชาชนเท่านั้น

สมศักดิ์ (2532 :110) กล่าวว่า การปลูกป่าชุมชนเพื่อเป็นแหล่งผลิตไม้ใช้สอยสำหรับ หมู่บ้านอาจปลูกในที่ดินสาธารณะประโยชน์ในหมู่บ้าน เช่น ที่ดินของวัด โรงเรียน สถานที่ ราชการ ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้เรียนรู้และเข้าใจถึงคุณ ค่าและวิธีการปลูกที่ถูกต้อง เพื่อใช้สอยร่วมกันตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินอกเหนือ จากการมีไม้ใช้สอย โดยไม่ต้องบุกรุกพื้นที่ป่าธรรมชาติ นอกจากนั้นผลประโยชน์ที่ได้โดย อ้อมคือมีพื้นที่ป่าไม้เพื่อการศึกษา และพักผ่อนหย่อนใจ และรักษาสมดุลทางธรรมชาติของ ชุมชนได้ด้วยทั้งนี้โดยยึดหลักการสำคัญที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 2) การมีส่วนร่วมในการลงมือทำเอง
- 3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐจะสนับสนุนในด้าน วิชาการ

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สันติ (2539 : 19) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่บ้านตลาดซี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน การได้รับข้อมูลการอนุรักษ์ป่าชุมชนจะได้รับจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด รองลงมาคือ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และการฝึกอบรมตามลำดับ และหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรมีทัศนคติว่าป่าไม้เป็นศูนย์กลางการผลิต การเก็บหาของป่า และยังเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในระดับชุมชน

สุรินทร์ (2536) ได้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศชายและแต่งงานแล้ว ด้านการศึกษาส่วนใหญ่จะจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 การได้รับข้อมูลการอนุรักษ์ป่าชุมชนจะได้จากวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนในระดับที่ดีมาก และไม่มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานแต่อย่างใด

บวร (2538 : 74) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่าไม้ชุมชน พบว่าเกษตรกรมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าไม้ชุมชนเพื่อประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่าการจัดการป่าไม้ชุมชนแห่งนี้มีการจัดการผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนคือ ให้ผลผลิตเพื่อการประกอบอาหาร เศษไม้เพื่อใช้เผาศพ ไม้เพื่อเอาก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ส่วนรวมของหมู่บ้าน ใช้เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ประจำหมู่บ้าน ส่วนเรื่องการดูแลรักษาบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษาป่ามิให้บุคคลอื่นมาทำลาย โดยปราศจากความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน นอกจากนี้ไม่มีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติม มีการจัดเวรยามคอยควบคุมดูแลรักษาเพื่อมิให้บุคคลอื่นมาลักลอบตัดต้นไม้และเก็บผลผลิตจากป่าชุมชนอีกด้วย

พัชรินทร์ (2537 : 79) ศึกษาทัศนคติของเกษตรกรชาวเขาที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กล่าวว่า โดยภาพรวมแล้วเกษตรกรชาวเขามีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ชาวเขาต้องการให้มีการบวชต้นไม้ ปัจจุบันเกษตรกรชาวเขาก็ตังฟ้าอาศัยป่าไม้เก็บของป่า การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อสร้างบ้านมีน้อยเพราะไม่มีอุปกรณ์และกลัวผิดกฎหมาย หลายๆ หน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนได้ให้ความรู้ ความเข้าใจ และความร่วมมือกับ

เกษตรกรชาวเขาอย่างจริงจังในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทำให้เกิดผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเกษตรกรชาวเขาส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกันในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างดี

มงคล (2536 : 76) ได้ทำการสำรวจการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า เกษตรกรสวนใหญ่มีความสนใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มาก และสวนใหญ่เคยรับทราบเกี่ยวกับข้อมูลในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

แสวง (2536) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ของนักเรียนชาวเขาในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ระดับความรู้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของนักเรียนชาวเขารวมทุกเผ่าอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อแยกรายเผ่าพบว่า เผ่าเย้ามีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาได้แก่ เผ่าแม้ว เผ่าลีซอ เผ่าลัวะ เผ่ากะเหรี่ยง และเผ่ามูเซอ เมื่อเปรียบเทียบก็พบว่าระดับความรู้ของนักเรียนแต่ละเผ่าแตกต่างกัน

สมหมาย (2539 : 64) ได้ศึกษาบทบาทที่แสดงออกของผู้นำท้องถิ่นในการป้องกันรักษาป่า พบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดรับรู้ถึงพฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นต่อการป้องกันรักษาป่าในระดับมาก ซึ่งสืบเนื่องมาจากบทบาทของผู้นำที่แสดงออกในการป้องกันรักษาป่าและลักษณะของการสื่อสารในด้านตรงไม่มีชั้นตอนที่ยุงยาก รวมทั้งเป็นเรื่องที่ตรงกับความต้องการของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและเชื่อมโยงไปถึงการดำรงวิถีชีวิตของผู้ให้ข้อมูลซึ่งผูกพันกับป่ามาตั้งแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีลักษณะของประชาธิปไตยใช้มติของที่ประชุมเป็นที่ตัดสินปัญหาต่างๆ ในเรื่องทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นพฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นจึงเปิดเผยและเป็นที่ยอมรับของผู้ให้ข้อมูลเป็นอย่างดี

ชาวลิต (2539) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าร่วมในโครงการพัฒนาป่าชุมชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วมในการคัดเลือกพื้นที่ดำเนินโครงการมากที่สุด รองลงมาเป็นการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกพันธุ์ไม้ การมีส่วนร่วมในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ การมีส่วนร่วมในการประสานงานประชาสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อจัดสรรผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมตามลำดับ